

HISTÒRIA ABREUJADA D'ULLDECONA EN QUATRE ETAPES¹

Per A. Vericat, T. Forcadell, J. Roig, I. Ortiz i J. Romeu

1. ELS PRIMERS POBLADORS

Per Agustí Vericat González

Parlar d'Ulldecona és parlar d'un passeig per la història. Un recorregut en el temps des de temps prehistòrics fins als nostres dies per conèixer-nos, a nosaltres mateixos, mitjançant el llegat dels nostres avantpassats.

L'origen més antic dels habitants d'Ulldecona o, del que és el mateix, dels primers ulldeconencs o *falduts* es remunta a fa més de 8000 anys en el període prehistòric conegut com epipaleolític. Una època clau en el desenvolupament humà, ja que seran els últims caçadors-recol·lectors abans d'entrar al neolític i convertir-se en els primers agricultors i pastors.

A la Foia d'Ulldecona, que és el nom de la nostra estimada vall, és on aquests caçadors-recol·lectors deixaran la seva empremta en les meravelloses Pintures Rupestres de la serra de Godall. El conjunt d'art rupestre llevantí més important i ben conservat de tot Catalunya, avui dia declarat Patrimoni Mundial per la UNESCO i que constitueixen les primeres històries i llegendes com si d'un llibre es tractés.

Al costat mateix de l'ermita de la Pietat, i aprofitant les petites balmes que miren a la vall, es troben pintades les escenes i les batudes de cacera que al seu entorn succeïren. Aquelles petites figures pintades amb els òxids de ferro i que queden com a altars en els quals s'ofereixen aquestes escenes a la mare natura i serveixen als autors com a recordatori d'aquests fets llegendaris en forma d'art a la roca. Són belles escenes plenes de vida, de moviment, de records i personatges que han passat de generació en generació pintades a les roques de l'ermita.

¹ Aquest article és el text original que va servir de base per a l'elaboració d'un text més breu i divulgatiu publicat a la *Petita Història d'Ulldecona*, Editorial Mediterrànea, Barcelona, 2009.

Braus caçadors amb vistosos penjolls a les cames i als braços, amb el cabell recollit o encintat, i diademes amb llargues plomes, disparen fletxes, amb esmolades puntes de pedra sílex, als cérvols i les cabres que han caigut al seu parany. Criden, corren, es posicionen ben organitzats als llocs on els seus avantpassats van aconseguir les millors captures i on les properes generacions aconseguiran la carn, les pells, els ossos i els derivats vitals per sobreviure. Això són llegendes, celebracions d'una cultura prehistòrica, amb tradició i memòria pintada als seus espais sagrats. Un lloc especial que va ser, i continua sent avui dia, un referent per a tots els ulldeconencs i ulldeconenques. La pregunta que ens podríem fer seria: l'ermita de la Pietat no és un lloc màgic i especial per a nosaltres?

Quan els animals marxen de la nostra fèrtil vall, buscant altres temperatures i pastures, els caçadors els seguiran fins als Ports i el Maestrat, on repetiran les estratègies de cacera per a tornar a la Foia la pròxima temporada (sabeu que els antics pastors transhumants feien els mateixos recorreguts? Avui dia encara n'hi ha per la nostra terra. Al barri de la Miliana, n'hi ha un que encara la recorre).

En aquesta època, la vida és més fàcil que uns milers d'anys abans i el temps, paregut al d'ara, permet que els habitants de la vall comencin a sortir de les coves i s'estableixin en campaments estacionals. A poc a poc, comencen a relacionar-se amb els primers pastors i agricultors i quin millor lloc que els suaus pendents de la Foia per començar a conrear-ne les fèrtils terres i pasturar-ne els ramats. Allà on l'aigua no falta gràcies a les basses naturals que mai s'assequen i on el Montsià i la serra de Godall ens protegeixen de les tempestes. El lloc ideal perquè aquests homes de l'edat de pedra s'estableixin cada vegada més temps fins a quedar-s'hi definitivament.

Uns altres antics habitants de la Foia que ens deixen el seu llegat són la cultura dels ibers, entre el segle VIII i fins a l'arribada dels romans al segle II aC. La tribu ibèrica que va habitar aquesta zona i que va construir els primers poblats fortificats als turons s'anomenava ilercavons. El més antic dels poblats és la Ferradura-els Castelletts; un petit poblat elevat de ramaders i agricultors que ja fabricaven les eines amb ferro, mitjançant uns petits forns domèstics. També construïen els seus petits habitatges rectangulars distribuïts en carrers i fets amb pedra i sostre de rames i morter de calç. Es tracta de la primera planificació urbanística i de la primera edat del ferro a les nostres terres.

Poc després, els poblats creixen i es fortifiquen, se situen damunt de turons estratègics més elevats per a controlar el territori i defensar-se de les tribus veïnes. Ho podem comprovar en les restes del poblat del Castell i la

seva situació estratègica amb un control visual molt ampli del territori. Altres poblats, com les Esquarterades i la Cogula, també floreixen en aquesta època i ja mostren una gran complexitat en els seus habitatges. Poblats germans que controlen els seus conreus i els seus ramats situats a la vall, juntament amb els dos poblats veïns de la Moleta del Remei i el mas d'en Serra, ja al terme d'Alcanar.

És ara quan arriben els comerciants més famosos de la Mediterrània, grecs i fenicis, amb els vaixells plens d'objectes de luxe, ceràmiques i joies, per a intercanviar-los amb els ibers. Ja no són les ceràmiques sense coure que els iler-cavons feien a mà als seus poblats. Aquests comerciants estrangers fabriquen fines ceràmiques amb torn i les couen en forns perquè siguin més resistents. Les restes arqueològiques trobades als poblats d'Ulldecona així ho testimonien. També introdueixen conreus com l'olivera i el seu oli d'oliva que es converteix en part essencial de la seva dieta i de la dels successius habitants de la vall.

Però al segle II aC, la cultura ibèrica toca a la seva fi amb l'ocupació dels romans. La seva forta influència va marcar la nostra cultura des de llavors fins als nostres dies. Les bones condicions i la fertilitat dels terrenys de la Foia d'Ulldecona ocasionen que els romans fundin petites viles d'explotació agrícola, com la Torreta, per al conreu de la *tríade mediterrània*: blat, vinya i olivera. Transformen les petites explotacions ibèriques, parcel·lant i dividint en centúries els camps paral·lels als lligallos o camins de transhumància, per a la producció a gran escala cap a Roma. Fins i tot l'estructura urbana de la vila d'Ulldecona segueix aquests eixos, tot i que es va fundar al segle XIII.

Algunes de les moltíssimes oliveres mil·lenàries que trobem al terme daten d'aquesta època. Moltes arrencades de la terra encara viuen. Avui dia encara en podem trobar, com podem observar amb la impressionant Farga I de l'Arion que des de llavors ens dóna el seu preuat fruit, mentre veuen transcórrer el temps alimentant la nostra cultura fins avui dia.

El sentit pràctic dels romans no acaba aquí. Per a desplaçar els seus exèrcits pels seus territoris, construeixen veritables carreteres conegudes com a vies o calçades romanes. Ulldecona i el seu terme són lloc de pas obligat i és per això que una de les principals vies del món romà creua pel nostre terme. És la via Augusta que anava des de la mateixa Roma fins a Cadis, aprofitant camins ja existents i buscant els passos fàcils dels rius o construint magnífics ponts. El nom de Sant Joan dels Pas no és casual pel lloc on es troba: per on passa la via Augusta dels territoris catalans fins als nostres veïns valencians.

2. MEDIEVAL:

Per Toni Forcadell Vericat

2.1 Període àrab

A principi del segle VIII, el nostre territori es troba sota el poder de l'expansió militar islàmica. Per tenir un control sobre la població i l'extens territori de la vall i de la plana del Maestrat, construeixen un castell al turó, al damunt de les restes de l'antic poblat iber. Aquesta primera fortificació és un fortí militar amb un complex sistema defensiu compost per una doble muralla, una torre celoquia i dependències per mantenir un reduït grup de soldats sota un cap militar. La intenció és crear un primer nucli d'hàbitat a partir del qual s'engegaria l'estratègia d'organitzar el territori: repartiment i control de la terra, captació de tributs, gestió de l'aigua del riu, etc. Així doncs, la zona d'Ulldecona entraria dins del procés d'islamització de la gent autòctona, de les comunitats camperoles del període visigòtic i de l'arribada de nova gent, particularment berbers. Cal dir que a la zona d'Ulldecona es va trobar una de les monedes islàmiques més antigues: un dírhams de l'any 804. El castell i el seu territori formava part del districte de Tortosa i més tard, segle XI i XII, del seu regne.

Una de les causes de l'origen del castell fou l'econòmic, és a dir, el control de la capacitat agrícola de la zona. La vall de la Foia es caracteritza per les riques terres quaternàries amb aigua a poca profunditat que pot ser captada per sénies i que actualment formen part del paisatge de la zona central de la vall. També s'utilitzaria l'aigua del riu Sénia per als ramats, enginys hidràulics i regadiu. El paisatge d'aquest període no devia ser gaire diferent del d'ara, amb petits camps de conreu de regadiu plens de melons, albergínies, enciams, pebrots... amb arbres fruiters com les pereres, les maçaneres, els cirerers, les figueres, els noguers, els tarongers... I per les zones més verdes i humides i a la falda del Montsià, s'hi trobaven ramats d'ovelles, cavalls i bous, i camps de secà amb blat, ordi, oliveres, ametlles... Tots aquests camps i ramats devien estar controlats per comunitats camperoles que vivien en masos o casetes de camp que s'anomenaven alqueries.

Al voltant del castell, s'ha documentat un seguit d'estructures arqueològiques en tres llocs diferents. Un primer lloc està compost per una única sitja a l'oest del castell, en uns plans elevats amb conreu de d'oliveres. Un segon lloc podria correspondre a un veritable camp de sitges per emmagatzemar blat amb una gran quantitat de fragments de ceràmica comuna de tipologia andalusina. Aquest nucli podria estar relacionat amb alguna estructura hidràulica per moldre a prop de l'actual molí Nou. El tercer, correspon al cementiri o *maqbarah* del castell. Per altra banda, a la vall de la Foia s'han

pogut documentar altres zones d'hàbitat andalusí. Una seria la troballa d'unes fosses d'enterrament al vessant nord-oest de la serra de la Cogula, concretament a la zona coneguda de les Pedreres; a les rodalies, també s'hi troben fragments de ceràmica de tipologia romana i àrab. Altres zones amb restes materials d'adscripció clarament andalusina són els llocs coneguts de la Torreta, a dues zones de la partida Ermites, a Valldepins i als Arions. Cal mencionar el nucli actual de les Ventalles amb una clara relació toponímica amb un possible gentilici berber, *Abençalles*. També, a Ulldecona, hi podria haver una alqueria, ja que quan es trasllada, al segle XIII, la població cristiana del castell al pla ja hi havia construccions, entre elles una torre.

Uns anys més endavant, amb la creació de l'estat califal de Còrdova, s. X, la fortificació d'Ulldecona passaria a tenir una nova significació, *hisn*. Es tracta d'una nova forma d'organització de l'espai relacionada amb un canvi socioeconòmic i polític. Podríem afirmar que la fase d'islamització ja estaria finalitzada i completada i ara entrariem en la fase d'islamització plena en què quasi tota la societat, en aquest cas les comunitats camperoles, autòctons i nousvinguts, forma part d'una mateixa comunitat musulmana, l'*umma*. La societat rural de la vall es basava en uns lligams familiars molt forts, extensos i patriarcals, reforçats per l'ocupació de diverses alqueries i un territori particular. Dins d'aquesta organització social, el castell té una funció pròpiament comunitària i també estatal per a la captació de tributs. En aquest moment, el territori formava part del districte de Tortosa i més tard, segles XI i XII, del seu regne de taifa amb el desmembrament de l'estat califal de Còrdova. En aquests moments, el castell és fortificat amb una gran muralla perimetral amb la creació d'un nou espai, l'albacar. Una zona per protegir la població dispersa per les alqueries d'atacs d'un bàndol o de l'altre. Així, l'albacar del castell d'Ulldecona hauria estat edificat per albergar i protegir tant els ramats com la població camperola i ramadera del districte, i també dels ramats que en aquest moment podrien transitar pel territori o fer la transhumància. Pel tipus d'obra, senzilla i sense torres de defensa, la cerca va ser construïda per la mateixa comunitat camperola.

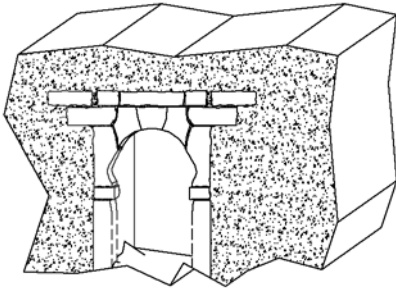
L'última fase del castell, final del segle XI i inici del XII, correspon a un abandonament, a un desús de les funcions per a les quals havia estat concebut durant els moments anteriors. Creiem que aquest desús seria producte d'un procés lent i gradual d'emigració i d'abandonament de la població de la major part de les alqueries de la vall cap a centres més grans, en aquest cas la ciutat de Tortosa i, majoritàriament, cap a les terres del sud a causa de la incertesa política i social, regne de taifes, i de l'avançament dels exèrcits cristians.

Dírham del segle VII, Iraq

Dírhams del segle X

Porta d'entrada al castell amb arc de ferradura, visigòtic o àrab antic

Imatge virtual d'una alqueria àrab, amb el mas, l'horta, les séquies, les sènies, els cultius...

Tendes berbers dins d'un recinte fortificat.
L'interior de l'albacar no devia ser gaire diferent de la imatge durant un període de crisi.

Alqueria andalusina de Bofill, València, amb la torre, restes de les cases i la cerca o muralla que l'envoltava.

2.2 Període cristià

Amb la presa de Tortosa, el 1148, pels exèrcits croats del comte Ramon Berenguer IV, Ulldecona passa a pertànyer als territoris catalans de l'anomenada Catalunya Nova fent referència als nous territoris conquerits per aquest comte-príncep, entre els quals es trobaven també els de Lleida, Miravet i les muntanyes de Prades i Siurana. Amb el repartiment de les noves terres conquerides, el castell i el seu territori entra a formar part del sistema d'organització feudal cristià en ser donat a l'orde militar de Sant Joan de l'Hospital per a la seva defensa i a la família nobiliària dels Montcada. El territori donat era molt extens, ja que comprenia els actuals termes municipals de la Sénia, Alcanar, Freginals i Ulldecona. En un principi formava part de la Castellania d'Amposta i més tard s'organitza en una comanda pròpia, unitat administrativa i de gestió de l'orde. Durant aquest mateix període, primera meitat del segle XIII, els hospitalers van aconseguir, mitjançant compres i permutes a la família Montcada, el domini de la totalitat del territori de la comanda.

El primer document conegut en què apareix el topònim d'Ulldecona correspon a la donació del comte Ramon Berenguer III, el 1097, d'uns territoris als benedictins de Sant Cugat. Uns dels límits anotats era el riu Ulldecona, l'actual riu de la Sénia. No sabem ben bé l'origen d'aquest nom, ja que igual pot fer referència a uns ullals del riu com al districte d'un territori possiblement denominat *Cona o Kuna* i en aquest cas fent referència a la vall situada sota el castell.

Com que el riu de la Sénia era zona de frontera, el territori no es va poblar del tot fins ben entrat el primer quart del segle XIII, quan Ulldecona obté, el 3 d'abril de 1222, la primera carta de població per a la vila situada al castell. La carta pobla és un document que fixava els privilegis o drets i les obligacions que atorgava el rei o senyor feudal, en el cas d'Ulldecona, el noble Ramon de Montcada, als nous camperols i habitants de la vila; en la carta s'anota que es dona a un grup de cinc veïns i els qui volguessin seguir-los fins un total de dos-cents. Aquest grup de 5 veïns devia correspondre segurament a un grup acomodat o amb un cert poder entre els pobladors, els quals seran l'origen de la futura oligarquia local. Durant aquest primer quart de segle, es va edificar la torre rodona i la parròquia amb l'església de Santa Maria; cal tenir en compte que a l'interior del recinte fortificat hi havia una altra església per als frares, lloc on va aparèixer el Crist romànic del castell, l'únic conservat de la Catalunya Nova.

El desplaçament de la línia fronterera cap al sud després de les campanyes de conquesta del regne de València per part de Jaume I, el 1238, va afavorir el poblament de la vall, concretament al voltant del camí real de Tortosa a València que discorria per la Foia. Segurament, es tractava d'un

petit nucli de cases que ja hauria estat habitat en època àrab. De fet, ja el 1257 es dona permís per obrir una carnisseria a la vila del castell, però amb la clàusula que si es traslladés a la vall n'obtindria l'exclusivitat. Aquest document ens indica que la població ja s'estava traslladant o que colons nous s'haguessin instal·lat a la vall, al voltant d'una torre de defensa i d'una església, formant un primitiu nucli de població, la futura Ulldecona.

És el 12 d'abril de 1273 quan s'oficialitza, mitjançant la segona carta de poblament, l'actual vila d'Ulldecona. Però, aquesta segona carta, a diferència de la primera, segueix uns nous ideals, polítics i socials, característics de la baixa edat mitjana. A partir de Jaume I, la configuració i la planificació de les noves viles obeeix a un nou ordre polític engegat per la corona aragonesa per concentrar la població sota la seva jurisdicció i lliure de la pressió senyorial. També s'hi pot veure un ideal per combatre i oposar-se al model de ciutat islàmica. El plànol de la nova vila, denominada Sant Lluç d'Ulldecona, és concebut i concretat a *priori* seguint uns patrons de planta regular ortogonal amb carrers paral·lels i perpendiculars, amb illetes quadrades i rectangulars i amb una plaça central, similar a la planificació urbana romana. Per altra banda, es veu que la distribució i dimensions de les illes a Ulldecona segueix un patró fixat anteriorment. Concretament, correspon a l'organització de la terra agrícola realitzada pels romans, l'anomenada *centuriacions* a partir de l'*actus quadratum*, mesura de superfície formada per 120 peus, entre 35 i 36 m cada costat. Aquesta distribució és la que es troben els hospitalers i la que fixen a la carta: "Us concedim que qualsevol habitant d'aquest poblat tingui com a norma estable setze brases reials per cada costat i que cadascuna d'aquestes brases contingui vuit pams reials".

La nova carta també estableix el tipus d'hàbitat dels nous pobladors que constarà de casa i corral i la dotació dels diferents serveis comunitaris: el proveïment d'aigua al costat d'una torre i l'ús de l'aigua del riu Sénia per abeurar i regar; els quatre molins per fer farina i que eren propietat de l'orde, el del Pas, l'Arbolí, l'Olivar i el de les Canals; la carnisseria i la peixateria, ja esmentades en el document del 1257; la plaça i les porxades; el mercat; la zona per a l'església; el lloc per al cementiri; l'ús de l'espai militar, en aquest cas la zona per a la muralla i torres de defensa, i finalment els llocs sants i propis de la comanda.

Molts d'aquests serveis ja estaven en funcionament molts anys abans, com era el cas dels molins, les séquies del riu Sénia i sobretot la parròquia, l'església de Sant Lluç. De fet, justament vuit anys més tard de la carta, el 1281, es realitza una concòrdia entre el capellà de l'església del castell, Santa Maria, i el rector de la d'Ulldecona, Sant Lluç, per la qual s'establia que la rectoria del castell pagués dues lliures de cera fina; fet que demos-

tra que la parròquia de Sant Lluç ja estava establerta uns anys abans i que havia passat a segon terme la del castell. Fins i tot es demana, el 1282, que mantingués a perpetuïtat un capellà per fer missa a Santa Maria pagant-li un sou. Hem de comentar que la parròquia tenia un gran valor simbòlic i social a l'època medieval, ja que era un dels fonaments principals d'integració de les comunitats camperoles i d'organització del territori.

D'aquesta manera i a partir d'un nucli reduït limitat pels camins de València, Godall, Alcanar i el del castell, s'aixeca la primitiva població. Ràpidament, i fruit del comerç, de la transhumància i l'extensió territorial de la seva comanda, Ulldecona té una expansió econòmica i social que es tradueix en l'ampliació dels seus límits, ja que a mitjan segle XIV es troba ben emmurallada amb 34 torres i vall i amb quatre portes d'entrada, la de València, Morella, Tortosa i la del Mar, totes franquejades per un pont i dues torres. És també durant aquest segle quan obté el privilegi, el 1346, a mans de Pere III el Cerimoniós del dret de fira i mercat. S'inicia la construcció de l'actual església, el 1373, i que serà consagrada, encara que no acabada, el 1421. Aquesta expansió econòmica també va enriquir una forta oligarquia local que de mica en mica treia poder polític a l'orde, el qual va passar a tenir una funció clarament rendista, és a dir, cobrar els censals, delmes, i altres tributs com a senyor del territori. Un exemple d'aquesta pèrdua de poder i del pes polític de l'orde es veu amb l'abandonament progressiu de la fortificació del castell, fins i tot estableix el seu domicili a la vall, a l'anomenada casa del comanador, al carrer de la Comanda.

El 1332 es produeix una de les concòrdies més importants entre els poders locals i territorials, ens referim a la distribució i gestió de l'aigua del riu de la Sénia entre Benifassà a la capçalera, l'orde de Montesa a la part valenciana i l'orde de l'Hospital a la catalana. També es va distribuir entre les diverses poblacions de la seva riba, la Sénia, Cervera, Ulldecona, Alcanar i Vinaròs. La concòrdia va establir per a Ulldecona la construcció d'una séquia mare des del barri Castell fins a la bassa de les Ventalles per regar, abeurar i fer funcionar els molins fariners; i d'una altra per recollir l'aigua dels seus diferents ramals, la séquia de la Foia. Aquest sistema hidràulic va perdurar, amb algunes variacions, fins a la construcció del pantà el 1960. Cal esmentar que la séquia mare ja hauria estat en funcionament des de la conquesta i fins i tot des de molt abans.

Els diferents privilegis i donacions i altres establiments de la vila es va aplegar en el *Llibre de privilegis*, una recopilació de 116 documents des de la conquesta fins al segle XVI i que es conserva a l'Ajuntament. Com podem observar, la major expansió econòmica i social de la vila medieval correspon a la segona meitat del segle XIV i la primera del segle XV, amb la construcció

de l'actual església gòtica, del pont de l'Olivar, de l'Hospital, d'un embarcador a la seva costa —cal torna a esmentar que Ulldecona era el centre polític de la seva comanda integrat pel termes municipals de la Sénia, Alcanar i Freginals... Fets que converteixen la vila en un centre econòmic important on es celebraran entre altres: un parlament convocat per Pere III, el 1349; un capítol de l'orde de l'Hospital, el 1414; aquest mateix any, Corts, que no es van arribar a celebrar; i un sínode diocesà, el 1432.

Paral·lel a l'expansió de la vila, serà l'abandonament del castell, que es troba ja en estat de ruïna a inici del segle XVI. Però, hi ha quatre fets que van canviar-ne plenament la fisonomia. El primer correspon a la construcció, a final del segle XIII, d'una torre de grans dimensions, la torre quadrada. Construïda segurament tant per tenir una funció pròpiament militar i política, com una funció clarament simbòlica del poder hospitaler, per ser vista des de tots els punts de la comanda. El segon correspon a la lluita entre Pere III i Pere I de Castella, l'anomenada guerra dels dos Peres entre el 1356 i 1375, quan la major part dels castells de València i fronterers, com era el cas d'Ulldecona, són fortificats. Al castell, s'hi produeix una reorganització de totes les seves estructures defensives: es construeixen noves muralles, s'aixeca un nou pati central amb porxos, una nova porta d'accés principal porxada, noves estances militars i l'arranjament de l'església de Santa Maria. I, per l'últim, durant la guerra civil catalana, s'hi fortifica una part amb noves muralles, fet que en demostrava l'abandonament, encara que uns anys abans s'hi va construir un folre o basament a la torre quadrada, segurament pel seu estat de conservació a causa dels terratrèmols que van assolir el país durant aquest segle; el més fort el del 1448, que va enderrocar alguns dels castells catalans com el de Llinars del Vallès.

3. DEL SEGLE XV AL XVIII

Per Joan Roig Vidal

El rei Joan II es va casar dues vegades. Del primer matrimoni, amb Blanca de Navarra, tenia un fill, el príncep de Viana, que els catalans el consideraven l'hereu a la corona. La segona muller, Joana Enríquez, mare del que es coneixerà com Ferran el Catòlic, va caure sota la sospita d'haver enverinat i matat el primogènit Carles, cosa que va fer desfermar una guerra entre Joan II i el poble català encapçalat per la Generalitat.

Durant aquesta guerra civil catalana es palesa la lluita pel poder entre el comanador i els jurats de la vila, el primer fidel al rei i els segons, a la Generalitat, cosa que va comportar que la vila sofrís el setge i la presa per les tropes reials el 20 de setembre de 1465, comandades pel capità del Maestrat

de Montesa Lluís Despuig, el qual el 21 d'agost de 1466 fou nomenat pel rei prior de la Batllia d'Uldecona.

Quan Ferran II va pujar al tron el 1479, va fer diversos canvis a l'Administració catalana. És en aquest regnat quan s'institueix el sistema d'elecció dels jurats de la major part de les viles amb el sistema d'insaculació, sistema que es va aplicar a Uldecona fins al final de la guerra de Successió. Aquest sistema consistia a extreure unes boles o rodolins de dintre d'un sac on hi havia els noms dels possibles jurats en cap i la resta de membres que havien de formar part del govern municipal durant un any.

A Uldecona, durant segles, hi ha hagut una gran devoció mariana, fet que demostra l'existència d'una ermita, que havia estat parròquia, dedicada a Santa Maria del Castell, la qual més tard va estar sota la invocació de la Mare de Déu dels Àngels.

Durant el període comprès entre el 1436 i el 1493, creiem que van començar les primeres obres de l'ermita de la Mare de Déu de la Pietat que tanta devoció té a Uldecona i pobles de la rodalia.

La primera documentació escrita conservada de l'existència de l'ermita de la Pietat data del 1445 i apareix en un llibre de provisions de l'Arxiu Municipal de Tortosa, en què trobem que els jurats d'aquella ciutat permeten fer una processó a la Pietat per tal d'aconseguir que ploqui i acabar amb la sequera.

La segona documentació és en el testament de Bernat Forcadell i Narbona, del 1493, que deixa un sou per a l'obra de l'ermita. En canvi, ni el seu pare, Berenguer Forcadell i Prades, ni la seva àvia, Violant Prades, que van redactar els testaments respectius el 1436, no en fan cap referència, tot i que fan donacions a tots els bacins de la parròquia i als de les ermites locals de Santa Maria del Castell i Sant Jaume de Barberà, a més de tots els bacins dels patrons i patrones dels llocs i viles de la rodalia, i també a la Verge de Montserrat.

Resulta estrany que unes persones tan devotes s'oblidessin de la Pietat, a no ser que es construís amb posterioritat.

També, com a ermita, hi havia la que estava dedicada a Sant Jaume de Barberà, dintre de la vall de Barberà, a la part de sota de la Cogula.

Durant el regnat de Carles I, Uldecona estava just davant del conflicte dels agermanats i alguns prohoms, per por que el problema es traslladés a la vila, van donar suport al rei, per això el 1521 el notari Antoni Forcadell va fer donació d'una quantitat de diners per sotmetre els agermanats de Càlig. La costa tampoc era un lloc tranquil, els atacs de pirates era continu. El 1483, el ramat de vaques de Martí de Mur va ser delmada per un valor de 500 ducats d'or i al fogatge del 1553 posa que Freginals i les Ventalles havi- en estat arruïnats per la pirateria.

El 1450, Anglesola, muller d'Arnau Mulet, en el seu testament deixa 100 sous per a una tal Caterina en poder dels moros. També pensem que alguns dels capturats es devien convertir a l'Islam, com es el cas que hem trobat en el testament de Francesca-Ysabet Miralles, muller de Bernat Guàrdia, amb data 13 de setembre de 1556, la qual deshereta el seu nét Jaume Guàrdia, que estava en terra de moros i havia renegat de la fe.

Per aquest motiu, es van construir les torres dels Alfacs i de Sant Joan. Va ser el comanador Dionís de Coscón, que tenia sota el seu domini el control de la marina qui el 1583 va ordenar construir una torre de vigilància als Alfacs a la punta anomenada de l'Alguer, cosa que ell mateix va comunicar a la capitania general i al veguer de Tortosa, explicant-los que s'havia construït la torre de les fonts de Sant Pere de Codonyol.

Quan el rei Felip I el Prudent va fer estada a Ulldecona i hi va sojornar per la festivitat dels Reis del 1586, va regalar un calze a la parròquia. Fou aquest mateix rei qui el 22 de febrer de 1590 va concedir a la vila el privilegi de poder fer una segona fira el dia de la Transfiguració del Senyor (Sant Salvador). I que l'11 de setembre de 1595, des del monestir de Sant Llorenç de l'Escorial, donava permís als jurats de la vila per poder posar impostos, durant vint anys, que gravessin el pa, el vi, la carn i altres coses, per poder finançar unes obres de reforma de l'hospital i construir el retaule major de la parròquia. Aquest retaule, que va ser destruït a la Guerra de 1936, hom l'atribueix a l'escola valenciana dels Saranyena, encara que també seria versemblant que fos d'un altre constructor de retaules coetani i que va construir el de Sant Roc a Benassal, s'anomenava Pere Saranyana, natural d'Arnes. En aquesta època, Ulldecona no es va lliurar de la rivalitat entre cadells i nyeros i, com a conseqüència, sorgiren bandositats i bandolers. Entre les bandositats, les trobem entre Joan Montagut i el comanador Dionís de Coscón. El primer va amenaçar el segon de matar-lo i, el Dia de Rams de 1576, l'esperava al cantó del carrer de l'Embut per matar-lo, però el comanador va ser alertat i va tornar d'oïr missa de l'hospital per la part de fora de la muralla i va entrar a la vila corrents per la porta de Morella. En saber-ho, Joan Montagut es va apressar i li va tirar un tret de pedrenyal, que no el va encertar perquè s'hi va posar Bernat Valldeperes, que d'una espenta va apartar el comanador, el qual a corre-cuita se'n va anar cap a la seva residència i, des de la llongeta, Montagut no parava d'increpar-lo i va arribar a clavar uns coltells als oficials.

Tenim algunes notícies d'accions contra bandolers, una d'elles és el succeís ocorregut als Hostalets de Catalunya (actual raval de Sant Joan del Pas) el 10 de desembre de 1584, quan Agustí Guiot, Antoni de Milla, donzells, domiciliats a Ulldecona junt amb Miquel Saifores i Antoni Valldeperes,

jurats, per promissió de la paeria de la vila, havien fet detenir Gaspar Aloy, Francesc Jardí, Joan Taverner, Miquel Rebull i Lluís Fairent i dos o tres més pensant que hi havia “*lladres, bandolers, gent de mala vida i dones de vida errada*”. Després de comprovar que eren guardes que el diputat del general amb seu a Tortosa havia enviat perquè s’esperava “*un frau de molta suma que havia eixit del Regne de València*”, els van posar en llibertat i els van tornar els pedrenyals i les armes.

El 22 de juny de 1595 es va constituir un sometent, convocat per Agustí-Joan Baptista Guiot, donzell i veguer d’Ulldecona, per perseguir “*lladres i gent de mala vida*”.

Les misèries de la gent de vegades també els arrossegaven a delinquir. D’aquestes misèries, ens en parla una carta dirigida per Narcís Ballester, notari d’Ulldecona al seu amic el rector de Vinaròs:

“Ja sap vs. ms. com así en aquesta terra no tenim per minjar sino abadejo y algunes sardines escalfides que segons tenim entes estan adovades ab cals y molt be o demostren perque la sabor tenen de caldo de pells adobades ayxi q vs. ms. se servira provehirnos de unes poques de aquelles figues del mas que son tan bones que com vs. ms. sap aquelles q. portaren se acabant ayxi es necessari fer providencia confiat vs. ms. fara com a qui es rector besant les mans a vs. ms. de Vinaros.

Son major amich y desenemich

Arcis Ballester”

Si un notari passava penúries, com s’ho devia passar la gent normal i corrent?

Relacionat amb el bandolerisme, cal esmentar l’ajusticiament del bandoler ulldeconenc anomenat Salvador Pegunter, àlies *lo Serranet*, que el 1584 Melcior Garossa, sotsveguer de Tortosa, i la cúria tortosina volien desenterrar-lo per emportar-se’l, a la qual cosa s’oposaren radicalment Marc Joan, veguer d’Ulldecona, i els jurats de la vila Miquel Saifores i Antoni Valldeperes, per considerar que Ulldecona no era jurisdicció tortosina.

Dintre d’aquestes bandositats, cal destacar l’altercat que es va produir a la plaça Major de la vila el 15 d’agost de 1614, en què hi va haver un gran esvalot en el qual van morir, entre d’altres, els cavallers Francesc i Miquel d’Homedes, Pau Ferrando i Antoni Roig, per “*les grandíssimes misèries y treballs*” que patia la vila. També a Ulldecona, el 1615, hi va haver una forta topada entre la gent de Francesc Ebrí, que feia escorta al fill del comte de Carlet, i la del comanador Lluís de Montcada.

El perdó als suposats implicats en l’afer del 15 d’agost va arribar de la mà del mateix comanador el 15 d’abril de 1619: per la pau i la quietud a la vila es perdonava Miquel Mulet, Miquel Sabater, Antoni Sagarra, Antoni Verge,

Joaquim Gil, Joan Rayner, Bertomeu Manyà i Bernat Garbí.

A les acaballes del segle XVI, el 4 d'octubre de 1593 es va fundar a Ulldecona el convent monestir dels dominics, sota l'advocació de la Mare de Déu del Roser. Bernat Valldeperes era jurat en cap; Josep Sabater, jurat segon; Cosme Serrat, doctor en medicina, i Pere Constantí, pagès, síndic i procurador de la universitat de la vila, amb la petició prèvia al bisbe de Tortosa, el morellà Gaspar Punter.

En primer lloc, es van instal·lar a l'hospital de fora mur, però el 5 de juliol de l'any següent se'ls va donar unes cases que el comú tenia dintre de la vila tocant al portal de Tortosa, on van romandre fins a la desamortització de Mendizábal al segle XIX.

Durant aquesta època, també es van portar a terme les reformes de l'església del castell. El 18 de desembre de 1599 es van aplegar els jurats de la vila (Montserrat Ferrer i Joan Gassió), els preveres manobres (o sigui, encarregats del manteniment) de l'església esmentada i dos mestres constructors, Pere i Bartomeu Bernícola, que eren pare i fill, per tal d'acordar un seguit d'obres a la façana d'aquest edifici. També havien d'obrar un arc amb carreus, seguint el model de la resta de l'església, a més de dues voltes amb les obertures i dues canals també de pedra que havien de sobresortir de la paret. També havien de fer una cantonada de carreus i intervenir en la portada per a anivellar-la amb la zona d'accés. Després van haver de desfer fins a la rosassa i tornar a construir al damunt per poder obrar un campanar d'espadanya per a dues campanes. Les obres es van acabar el 1601.

El 31 d'octubre de 1620 es va constituir a Ulldecona la Confraria de la Concepció de la Mare de Déu, davant Narcís Ballester, notari, i Mn. Vicent Marco. Van ser-ne els majorals Pere Constantí, notari, i Lluís d'Herèdia. Com a confreres, eren Pere Forcadell, fill de Pere, clavari; Ramon Sabata, rector de la parròquia; Francesc Ferrer, Cosme Giner, Sebastià Ribera, Miquel Salvador, Tomàs Vives, Jaume Xies, Pere-Miquel Giner, Pere Forcadell, Jaume d'Herèdia, Blai Mas, Miquel Macip, Lluç Alço, preveres de la parròquia esmentada; Baptista Ribera i Pere Forcadell, jurats aquell any; Antoni Also, Antoni Dauder, Jaume Suau, Cristòfol Giner, Miquel Capellades, Blai Capellades i Bertomeu Torres, confreres, veïns i habitants d'Ulldecona... tots congregats a so de campana a la capella de la Concepció van acordar fundar-la.

El 22 de juny de 1612, el doctor en medicina Jaume Forcadell signà el conveni amb Marc Teixidor, de Vinaròs, per construir el retaule a la capella de Sant Joan Baptista i Sant Pere.

A final del segle XVI i durant bona part del segle XVII, va començar el degoteig d'immigració occitana a Ulldecona, entre d'altres trobem, Abadia,

Barbat, Belloch, Bordes, la Coma, Folquier (que seran els Folquer), Làzaro, March, Martí, Melou, Morà, Navarro, Piolat, Salua o Salvà, Sendat, de la València, Vicent, també algun italià com Gatzeta, que acabarà essent Capseta, i d'altres ja al segle XVIII com els Bacerda, Carbonell, Dassa (a Freginals), Delbós, Despodellan, Dufort, de la Flor, Miquel.

En aquesta època, la trilogia de la mort (fams, epidèmies i guerres) van causar estralls a la població. Van ser anys de sequera el 1566, 1571, 1607, 1623, 1628, 1680... Van tenir plagues de llagosta al juliol de 1687 i a l'abril de 1688, els homes sortien al camp amb llençols, caçaven totes les que podien i la cremaven, espargiren aigua de Sant Gregori, bisbe d'Hòstia, i molts de pardals se la van menjar i al final la van controlar. També hi va haver gelades el 1573, 1596, 1624, 1649, 1694 i grans pluges amb inundacions i ensorrament de cases el 1677. Va començar a ploure el dia de Sant Mateu, no parà durant vuit dies, i la foia es va embassar dues vegades. De pestes, n'hi hagué el 1527, 1547, 1572, 1608 i sobretot la bubònica del 1649.

La guerra dels Segadors, revolta social i nacional a la vegada, va ser aquí especialment virulenta. Va ser una revolta social perquè el comte-duc d'Olivares amb el seu intent de fer la Unió d'Armes i amb l'excusa de la guerra amb França va aquarterar tropes a Catalunya, la qual cosa va fomentar-ne l'aixecament.

A Ulldecona, el 1638, segons un informe enviat per Jeroni de Guevara al comte de Santa Coloma, hi havia 390 soldats. Imaginem-nos la pressió que això significava per a la nostra vila, que aleshores devia comptar amb un miler i escaig d'habitants.

Des de l'inici del conflicte el 1640, i fins a l'acabament oficial, Ulldecona va esdevenir un lloc d'ocupacions temporals per part de tots dos bàndols.

Entre les Ventalles i el coll de Xafacols (actual Creu del Coll), va ser el lloc idoni perquè els miquelets fustiguessin els bagatges reials, com va ocórrer el 9 de desembre de 1641, que els van prendre moltes cavalcadures i viandes.

El 7 de maig de 1642, el francesos van posar guarnicions a Ulldecona, la Sénia i Alcanar, cosa que va comportar la fugida del comanador, Jaume de Pertusa, cap a Vinaròs.

Això devia durar poc temps, ja que el 18 d'agost de 1642, Dionís de Carros i Vilaragut, estava a Ulldecona amb unes companyies per assegurar el pas de bagatges reials. Tot i així, el bagatges van ser fustigats diverses vegades pels miquelets, com ja havia succeït el 1641. El 13 de setembre de 1642, van haver de perseguir un miquelets que havien aconseguit prendre 14 muls, uns sacs de farina i van matar un cavall. Els van perseguir per la Galera fins al Mas de Barberans, on van trobar dos cavalls morts i els dos

soldats que els havien perseguit ferits. Els miquelets es van endinsar per la serra cap a la Castellania, que era el seu feu.

Després, al 1648, Ulldecona va sofrir el setge i el saqueig per part de les tropes francocatalanes comandades pel mariscal Schömburg, duc d'Halluin. El fet bèl·lic de la presa d'Ulldecona va ser publicat el 31 de juliol d'aquell mateix any en un butlletí de notícies de París.

El pitjor de la situació era que poc tenia a veure qui controlava en cada moment del conflicte, perquè tots dos exèrcits tractaven amb igual virulència els habitants del poble.

En aquesta guerra, com ja s'ha explicat, els oligarques locals van prendre partit pel rei Felip III d'Aragó i IV de Castella, cosa que ens corroboren diversos fets. Martí Constantí, que havia estat jurat en cap abans de l'entrada de les tropes francocatalanes, es va exiliar a Benassal a casa son cunyat Isidor de Miralles casat amb Vicenta Forcadell, germana de la seva muller, per temor a les represàlies que podien venir de part dels miquelets i de l'apotecari Pau Oriol, comissari del governador de Tortosa Jean-Gaspard-Ferdinand Marchin.

Un altre cunyat seu, Jaume Ribera, es va quedar atrapat a Ulldecona i va passar penúries per ser fidel al mateix rei que l'havia fet ciutadà honorat de Barcelona.

Paregut va ocórrer amb el vinarossenc Francesc Ferran, que estava casat amb Josepa d'Herèdia. Aquest, en romandre a Ulldecona durant tot el conflicte, va fer d'espia per a les tropes del rei, la qual cosa li va valer també per ser nomenat cavaller en càpita de son pare, Josep Ferran.

Joan Baptista Giner va ser a qui Francesc Forcadell i Antoni Pinyana, veguer i sotsveguer de Tortosa, van venir a buscar perquè impartís justícia als amotinats tortosins. Ell va ser qui va ordenar penjar-ne nou i en va enviar tres a galeres. Quan van entrar les tropes francocatalanes, els miquelets el volien matar i cremar-li la casa, i per poder aguantar l'avalot va haver de pagar força diners i va haver d'exiliar-se a València. Acabada la guerra, el rei va agrair la seva família i va concedir-los, a ell i a son germà Francesc, el títol de cavaller.

A pesar de les penúries esmentades, durant el segle XVII, no es va deixar de fer noves construccions a la vila: el matrimoni format pel mercader Martí Constantí i la seva primera esposa, Anna-Jerònima Forcadell, van manar construir l'ermita del Lorito abans del 1650.

Als dominics, no sembla que els anés malament del tot i van fer construir una església nova, la del Roser cap al 1645.

El 1627, Miquel Mulet era l'obtentor del benifet de la Pietat. Dintre d'aquest segle, el 26 de novembre de 1656 es va redactar el conveni per acabar la

nova església de la Pietat (que és la que coneixem com l'antiga capella). El contracte, el signen el magnífic Martí Constantí com a majordom de la casa de la Mare de Déu de la Pietat; Pere Buades, francès, obrer de vila, i Antoni Puig també obrer de vila, de Vila-real. Els dos prenen a destall l'obra, seguint les parets i els arcs que ja estaven començats. El majordom aporta 270 lliures i 110 cànters de vi.

El 10 d'abril de 1680, entre dues i tres hores de la vesprada, es van aplegar en aquesta vila 13 frares caputxins de Tortosa que van venir a visitar la Mare de Déu de la Pietat per una gran sequera que es patia general en tots els reialmes i hi van acudir en processó.

El 22 de juny de 1688, moria Felip de Giner, cavaller, d'una palpitació al pit, a l'ermita de la Pietat i es va soterrar a l'ermita esmentada, amb assistència del reverent clergat i els pares del convent.

El 9 de setembre de 1689, a la vila d'Ulldecona es van fer tres grans festes a la Mare de Déu de la Pietat, la qual es va portar de l'ermita a la vila per la institució d'una confraria que es va fundar a l'ermita. Hi van haver tres sermons, un el va fer Mn. Francesc Mont-ros d'Ulldecona; l'altre, el pare mestre Albalat, de l'orde de Sant Domènec, i, el tercer, el rector de Sant Mateu. També es van representar dues comèdies i un dia de bous amb molts focs i lluminàries. Va dir missa el sr. canonge Avinyó, oficial de Tortosa. Hi va haver també danses de gitanes i ball d'espases. El 16 de setembre es va tornar la Mare de Déu de la Pietat a l'ermita. Pel camí, es van banyar tots els de la processó i, a la Mare de Déu, la van tapar amb una museta de Mn. Antoni Peris i una capa. Per tornar-ne, ho hagueren de fer a cavall, ja que la Foia es va embassar.

Tenim notícia que a mitjan segle XVII ja existia una capella a la cova de Santa Magdalena, cosa que ens fa pensar que també es devia construir durant la primera meitat d'aquest segle.

El 6 d'abril de 1686 es va posar un retaule nou a la capella de Sant Antoni Abat, el qual l'havia fet Julià Urquizu de Sogorb, cunyat de Miquel Mulet, cirurgià, d'Ulldecona, i les campanes van repicar amb molta alegria i cantúria.

El 14 de setembre del mateix any es va posar el retaule nou a la capella de la Concepció de Nostra Senyora, a l'església major, el qual fou fet per Jaume Morales, de Vinaròs. Els oficials de la confraria d'aquesta capella van ser el Sr. Hilarió Ribera, majoral i clavari; Crisant Picó, prior, i Mn. Onofre Picó.

Durant el rectorat de Mn. Ramon Sunyer, del 1680 a 1702, es va construir la sagristia.

La guerra de Successió va ser un conflicte internacional iniciat arran del

fet que el rei Carles II morís sense descendència i hagués designat en el seu últim testament Felip d'Anjou, nét de Lluís XIV, rei de França, com a successor al tron d'Espanya.

A Catalunya, hi havia un sentiment antifrancès, nascut de la mutilació soferta amb la pèrdua del Rosselló i part de la Cerdanya el 1659 i de diverses guerres esdevingudes el 1694 i 1697. Aquests fets, juntament amb l'entrada de productes francesos, eren raons de prou pes per generar aquest sentiment, sumat al recel de perdre els privilegis davant d'un rei que es considerava de tendència absolutista. És per això que Catalunya va pactar amb Anglaterra la seva adhesió a la causa de l'arxiduc d'Àustria a Gènova el 1705 i també es va sumar contra el rei Borbó.

El 25 d'abril de 1707, a la batalla d'Almansa, quan les tropes de Felip V van derrotar les de l'arxiduc Carles, va començar una ràpida conquesta del País Valencià en direcció cap a les nostres terres. Al mes de juny del 1707, les tropes filipistes ja eren davant d'Ulldecona.

A Ulldecona, com passa quasi sempre en totes les guerres, no tothom era partidari del mateix pretendent, per tant, n'hi havia de les dues tendències. Tot i així, creiem que de bon principi devien jugar la carta de l'arxiduc Carles, ja que si haguessin fos majoritàriament fervents partidaris de Felip V la vila hauria obtingut privilegis i honors, cosa que no va succeir.

Mentre va estar sota el domini de l'arxiduc, va col·laborar en tot allò que se li va demanar, allotjant tropes, alimentant els cavalls i també aportant homes per anar al setge de Mequinensa, etc., tot i que els jurats, sempre que podien, regatejaven les aportacions.

La vila també va haver de suportar càrregues mentre van estar-hi les tropes de Felip V: va haver de donar blat per a Vinaròs, oli per a Peníscola, cànters de vi per a la guarnició de soldats francesos que hi havia al poble, com també civada per als cavalls dels voluntaris d'Alcanar que estaven aquí de guarnició. Va haver de construir forns de calç per a les fortificacions de Tortosa i donar vi, carn i aiguardent per als homes que van anar a la rendició de la Torre de Sant Joan el 18 d'octubre de 1708.

L'1 de juliol de 1707, les tropes de Felip V entraren a Ulldecona i van destrossar el portal de València i part de la muralla, que més tard el cavaller d'Asfelt va manar reparar.

Els botiflers locals, de seguida que van entrar les tropes, van apressar-se a prendre el poder del Comú i organitzar una bona rebuda al rei Felip V, per a la qual cosa arranjaren la casa de Gaspar Miró perquè s'hi allotgés. Aquesta casa és la que anys més tard es va convertir en convent de les monges agustines.

Al gener de 1708, els austriacistes van tornar a entrar a la vila i s'hi van

estar fins al 27 de maig del mateix any. És llavors quan van fer tancar tots els jurats de la vila a la presó, segons els jurats per un malentès d'una carta enviada a Sant Jordi del Maestrat per preguntar si hi havia francesos.

Al juny de 1708, Ulldecona ja va passar definitivament a mans de les tropes de Felip V, poc abans que comencés el 9 de juny el setge de Tortosa.

El decret de Nova Planta va abolir el sistema d'insaculació. Llavors el veguer i el sotsveguer van passar a anomenar-se batlle i sotsbatlle, els quals també eren elegits pel comanador, però amb el vistiplau de l'Audiència de Barcelona. Els jurats van passar a denominar-se regidors i eren nomenats directament per la Reial Audiència. No cal ni dir-ho, tots eren afectes al rei.

Passades les penúries de la guerra, Ulldecona es va anar refent.

Contràriament a allò que sempre havíem cregut, el convent de les monges agustines no va ser fundat pel comanador Romuald Simón de Pallarès i Salt, ja que en la seva defunció el 29 de setembre de 1704, no consta, ni tan sols, que hagués fet testament. El que sí que hem comprovat és que es va fer al lloc que és ara i que llavors eren unes cases propietat de Gaspar de Miró i Colàs, que havia heretat per part femenina dels Valldeperes, aquest noble del Forcall les va cedir per edificar-hi el convent.

El valencià Romuald Simó de Pallarès i Salt va ser substituït per Simó de Carròs i aquest últim va ser substituït, el 10 d'abril de 1725, per Manuel de Sada i Antillón, amb nomenament atorgat a Barcelona el 2 de maig del mateix any. El comanador va enviar a Ulldecona el seu representant executor, Mn. Josep Maurín, prevere de l'església de Sant Pau de Saragossa, i sotsexecutor, Mn. Tomàs Coloma, prior d'Amposta, per fer l'acte protocol·lari de possessió.

A la cerimònia, hi va acudir molta gent, ja que era com una gran festa. Es van presentar les credencials davant del Consell de la vila. Fet això, tota la comitiva, com si es tractés d'una processó, es va dirigir al portal de Tortosa, on Josep Maurín va sortir-ne fora. Aleshores, Tomàs Coloma el va agafar de la mà dreta i el va entrar a la vila. Maurín va agafar les claus del portal i va tancar-ne i obrir-ne les portes, en senyal de possessió de la vila. A continuació, es van dirigir al portal de l'església per prendre possessió dels patronats de la rectoria i priorat de l'església, on el rector Mn. Agustí Ferrer va protestar perquè accedia a aquesta possessió sens detriment del Bisbat. El va prendre amb la mà dreta, van entrar-hi i es van dirigir a la capella del priorat al costat de l'altar major. Allí va descobrir i cobrir l'altar del priorat amb les tovalles. Fet això, es va dirigir a la part que es canta l'evangeli i va seure en una trona que allí hi ha.

A continuació, van anar a la Casa de la Cort que era a la plaça Major per prendre possessió de la jurisdicció civil i criminal. Un cop allí, volent treure

l'espasa i posar-se un guant, en senyal de possessió, els senyors regidors van dir que aquests senyals no s'havien fet en possessions passades i que no en tenia dret. Comprovant que li deien la veritat, va prendre possessió sense fer aquests senyals. Va entrar dins la cort i va seure on ho solia fer el batlle. Com que l'antic batlle ja havia complert el temps de mandat, va nomenar-ne un de nou, a qui va donar les insígnies i els bastons, i també un nou nunci. Allí mateix els regidors li van fer jurar que havia de respectar i guardar els privilegis, llibertats, usos i costums escrits i no escrits de la vila.

Es van dirigir fora el mur de la vila, al portal de Morella, d'on ocularment es veu el castell, i des d'allí estant van prendre possessió d'aquell i de l'hort dit del senyor que és a la falda del castell esmentat a la vora de la séquia major.

El 5 de setembre de 1728 es va redactar el contracte per construir un orgue nou per a la parròquia.

Pere Màrtir Constantí de Riba i de Faneca, fill de Martí Constantí, va ser un destacat filipista, per això el 1731 va presentar un memorial per obtenir el privilegi de generós, de tal forma que va manar posar el seu escut heràldic dalt de la finestra de l'ermita de Lorito, de la qual era patró per herència del seu pare. Una filla de Pere Màrtir es va casar amb Isidor de Molina, baró de Purroi.

Un altre destacat filipista, Damas Mont-ros, notari, el fill del qual era Joan Baptista Mont-ros i Bonet, va aconseguir del rei el 1740 l'escrivania de l'Ajuntament a perpetuïtat.

El 25 de febrer de 1731 es van redactar els capítols del contracte de construcció de la capella que en aquella època anomenaven "*de la Comunió*" i que avui dia coneixem com a capella del Sagrari. Aquests capítols es van fer davant del notari, Joan Baptista Mont-ros i Bonet; els administradors de l'obra, Gabriel Làzaro, Baptista de Giner (prevere), Joan Baptista Ribera i Miquel Mariner i els mestres d'obres Tomàs Palmer i Josep Antoni Simó, els quals van establir 23 capítols.

Els capítols esmentats fan referència a les condicions de la construcció i els materials que s'havien d'emprar. De tots ells, destacariem el capítol 10 que diu entre altres coses: "*y también se han de dexar dos puertas a la entrada de la capilla que la una servirá para entrar a la sacristía que hoy tienen, y la otra para entrar en donde se hará la escalera para subir al choro*". D'aquí deduïm que, efectivament, per aquestes dades ja estava feta l'actual sagristia, la qual cosa es corrobora amb el *Llibre de resolucions* en què es comprova que totes les reunions del clergat d'Ulldecona durant el segle XVIII s'efectuen a la "*sagristia nova*".

De l'1 de desembre de 1743, tenim un contracte sobre la construcció

d'una torre de campanar. Pensem que podria fer referència a la famosa torre que es va enderrocar el 1892. Sabem que altra gent n'ha aventurat el possible origen medieval. No serem nosaltres qui ens oposem a aquest origen i més tenint en compte que la prova que presentem és només un contracte del qual no sabem si es va arribar a realitzar mai, però molts indicis apunten que precisament és en aquests moments quan es va construir la famosa torre octogonal.

L'arquitecte del contracte de la futura obra era Joan Barceló, que provenia d'una família de mestres d'obres i pedrapiquers que pervenien d'Alcalà de Xivert, aleshores ocupat en la construcció d'un campanar a Sant Mateu, concretament el de les monges agustines d'aquella població. També és l'artífex, entre d'altres, del campanar de Sant Jordi i del majestuós campanar d'Alcalà de Xivert.

Al segle XVIII, també trobem una referència a l'ermita del Sant Sepulcre, que era al capdamunt de l'actual carrer Calvari. No en coneixem la fisonomia, simplement sabem que tenia un benifet fundat per Mn. Pere Gilabert (que va viure la segona meitat del segle XVI-principi del XVII). El 1749, aquest benifet era ocupat per Mn. Baptista de Giner i Ribera, membre de la família dels cavallers Giner i Martorell, que n'eren els patrons.

Freginals en aquella època encara formava part de la jurisdicció d'Ulldecona i es va segregar el 1844, és per això que hem volgut esmentar la construcció de la nova església.

Una de les referències que tenim surt en la visita de Miquel de Miquel (rector d'Ulldecona des del 1702 al 1719): "*Durante su rectorado se fundo la Vicaria perpetua de Freginals, presentando para la misma a un clérigo de cerca de su pueblo, Ldo. D. Juan Verges, natural de Horta.*"

Malgrat que ens consta que la primera pedra de la nova església es va posar el 13 de maig de 1742, cal dir que l'inici efectiu de la construcció comença a partir de l'establiment dels capítols de contracte, el 4 de febrer de 1743. Aquell dia assistiren a l'acte, d'una banda, Antoni Miralles de Montserrat i Bertomeu Miralles de Bertomeu (fill aquest darrer de Marc), com a regidors substituïts del lloc dels Freginals, i Miquel Miralles de Miquel, també com a batlle substituït i, de l'altra, Antoni Sans, pedrapiquer i mestre d'obres d'Ulldecona.

Bàsicament va ser una obra feta pels freginalencs a jornal de vila, tal i com es dedueix del contracte esmentat i no pas donacions de prohoms com sembla desprendre's de l'obra "*Apuntes históricos...*". Això no lleva que aquests prohoms fessin alguna donació important, com és el cas de Mn. Dr. Josep Miralles que va condonar als veïns el pagament del censal que aquests li havien demanat precisament per edificar l'església.

Tornant a Ulldecona, l'edifici de l'actual Ajuntament i el claustre va ser remodelat dintre del segle XVIII, així com el creuer, l'absis i el sagrari de l'església del Roser (conjunt que fou del convent dels dominics). Concretament, el 24 del febrer de 1729, es van establir els capítols per a la fàbrica del convent, així que la data de finalització de l'obra que consta a la façana de 1743 no és pas errònia.

Una vegada acabada la part principal de l'obra, van manar fer la part del claustre. Així, el 27 d'abril de 1734, els representants del convent redacten unes capitulacions amb els pedrapiquers Francesc Garafulla, pare, i Francesc Garafulla, fill, davant del notari Joan Baptista Mont-ros i Bonet, per construir el claustre del convent esmentat. Aquests pedrapiquers són els que van treballar en la construcció del nou temple parroquial d'Alcalà de Xivert.

Més endavant van remodelar l'església del Roser, eixamplant-ne l'absis. Per beneir-la, van fer una gran cerimònia que hem trobat descrita i de la qual destaquem la part on es relata la processó que es va realitzar que, a *grosso modo*, segueix el mateix itinerari que tenien les processons fins fa ben poc (solament difereix del lloc de sortida que, després, seria l'església). Generalment només s'anava per la part de dalt de la vila i pel carrer Major; això creiem que venia donat, per una banda, perquè dintre de tot aquest itinerari hi vivien el comanador i els nobles i, per l'altra, perquè hem de pensar que, durant l'edat mitjana, l'actual carrer del Carme era el dels Jueus i això els dificultava recórrer l'itinerari pels carrers de baix del carrer Major.

Unes altres remodelacions o noves construccions serien l'actual campanar que el van posar enmig de dos contrafort tapant una rosassa, que és del 1785, i la capella actual de l'ermita es va fer durant la rectoria de Joan Alabart (de 1752 a 1768).

El 1768, els d'Ulldecona es tornen a revoltar contra els delmes del comanador i formen un escamot. L'1 de juliol, quan l'arrendatari de la comanda i el col·lector del delme, acompanyats del batlle, anaven a controlar el pagament del delme del gra a les eres, "*toparon con la inesperada novedad de impedirles una multitud de mugeres, hombres y niños con piedras, palos y otros instrumentos... cediesen a la fuerza y procurasen del mejor modo les fue posible salvar la vida*" o com explica Cots: "*Les salió al instante al encuentro (sin duda prevenida de antemano) una tropa de mugeres con palos, y piedras, y poco después una multitud grande de hombres con azes y forcas hasta el número de mil a poca diferencia entre unos, y otros, que vociferando arca, arca, prorrumpieron en amenazas contra los que se hallavan en las heras.*"

Durant el segle XVIII, hem trobat entre tota la documentació consultada els masos següents: d'en Romà, de Giner, de Mulet, de na Poya, de Saiforés

(o d'en Verge), de Ribera, de la Seniola, d'en Calaf, de na Falsa i el de la Millana, que donarà lloc a la Miliana.

Com a cas especial, parlarem d'un mas que s'hagués pogut convertir en una nova vila, situada a la zona dels nous establiments, concretament a la partida de la Plana. Ens estem referint al mas de White. A l'últim quart del segle XVIII, concretament el 1778, Josep White va sol·licitar permís reial per construir un poble –que havia de dur el nom d'Alba o Albi, per relació amb el seu cognom– en una finca de propietat seva, d'una llegua de costat a la qual es van afegir uns altres 200 jornals, situada al nostre terme i tocant al general de Tortosa. Aquests terrenys els havia adquirit Patrici White, pare de Josep, per compra als descendents de Miquel Tomàs, de Godall, al qual s'havien atorgat per emfiteusi el 3 de juny de 1721, davant del notari Damas Mont-ros, i que per línia femenina havia fet cap als Valmanya.

Obtingut el permís de Madrid, a mitjan de 1783, el projecte es va iniciar pocs dies després de concedida l'autorització. Com es pot comprovar, el projecte no es va realitzar, però encara avui queden restes de la casa principal al lloc anomenat mas de White o d'en Patricio (segurament en record del pare de Josep) o de les Setenes. En particular, volem destacar la capelleta, però també s'hi poden observar els edificis industrials, els corrals, els patis i la casa pairal.

Les Ventalles, situat al nord del municipi, al límit actual amb el terme de Freginals, és d'origen medieval, com ho demostra la carta de població de 1257, amb una església romànica dedicada a sant Joan Baptista i que creiem restaurada pel comanador Jofre d'Anglesola, ja que en llueix l'escut d'armes dalt de la portalada. Sembla que el nom prové d'*Avencales* o *Avençalles*, antic nom aràbic.

També té una creu de terme a la vora de la carretera, que abans que es destruís era d'estil gòtic i ara només resta de l'original el capitell.

Sant Joan del Pas va nàixer a redós del molí del Pas i dels Hostalets de Catalunya. Per Sant Joan, hi passaven l'antiga via Augusta i abans la via preromana d'*Heraklea*. En realitat, pot passar-se fàcilment per dos llocs que coincideixen amb els dos subnuclis que formen el barri: la Raval i els Rajolars. L'església es va construir el 1872.

Els Valentins es van formar per un conglomerat de masos, d'aquí el nom dels Masets, entre els quals hi havia el mas de Valentí Tallada Romeu i els seus descendents Valentí Tallada Roca, Valentí Tallada Ferrer o també Valentí Rodríguez Raga; per tant, si generació rere generació els masovers anaven perpetuant-ne el nom no és d'estranyar que al final aquest barri s'anomenés els Valentins. L'església dedicada a sant Antoni de Pàdua va ser construïda el 1862.

El barri Castell aquí sorgeix igual que Sant Rafael a l'altre cantó del riu de la Sénia, a redós del molí Castell que és a la part de València i de la platja del molí Castell que és a la part de Catalunya. La tradició oral l'esmenta com a barri de Calces o molí de Calces. De vegades també s'anomena els Molins, per la quantitat relativament important que n'hi havia.

La Miliana, com ja s'ha comentat, és el resultat de l'engrandiment del mas de la Millana i que no és altra cosa que el nom que se li va atribuir al mas que regentava la viuda de Joan Millan Iranzo, pastor de Fortanete (Aragó), Antònia Tomàs i Prunyonosa. A partir d'aleshores es va conèixer com el mas de la Millana, conegut actualment com la Miliana.

A final del segle XVIII, els catalans, majoritàriament devots de la religió i de la reialesa, van participar en la guerra contra la França revolucionària. Les lluites es van produir al Rosselló i la Cerdanya, i alguns ulldeconecs hi van participar, com és el cas de Francesc Serra i Albiol, que hi va perdre la vida. El 22 de juliol de 1795 fou signada amb la República Francesa la pau de Basilea.

4. SEGLES XIX I XX

Per Irene Ortiz Fonollosa i Josep Romeu Castell

La primera meitat del segle XIX és un període molt mogut i convuls ja que existia un substrat de consciència antifrancesa i com a conseqüència antirevolucionària per la gran quantitat d'immigrants francesos, sobretot capellans, que havien fugit de la Revolució Francesa.

L'ocupació, per part de les tropes napoleòniques, de les principals capitals d'Espanya, acabarà afectant profundament les contrades on es troba Ulldecona i a ella mateixa. Les terres de l'Ebre s'organitzen en juntes que es posen a les ordres de la Junta Superior de Catalunya. La d'Ulldecona va actuar fins a l'1 de desembre de 1812; mentrestant, la sagnia econòmica i d'homes va esdevenir una constant, així, en el 1809, de les 10 companyies que surten de Tortosa per a socórrer Girona, 2 són d'Ulldecona.

El 3 de juliol de 1810, el general en cap de l'exèrcit d'Aragó, Louis-Gabriel Suchet, va entrar a Ulldecona procedent d'Aragó i va deixar a la vila una guarnició de 400 soldats francesos per a anar a conquerir Tortosa.

Lluís-Alexandre Procopi Bassecourt, capità general interí de València (1810-11), va reorganitzar les forces valencianes després de la desfeta d'Alcalà de Xivert i va sofrir una important derrota a Ulldecona (1810) davant les tropes franceses, fet que els va permetre ocupar Tortosa.

Els francesos van romandre a Ulldecona fins al juliol de 1813 i la van fer cap de districte d'un dels departaments en què dividiren la Catalunya anexionada, el Departament de les Boques de l'Ebre.

Juntament amb la restauració borbònica, Ferran VII, que va portar l'abolició de la Constitució, depuracions, odis... tot coincidint amb males collites i epidèmies, condueix Espanya a l'aixecament del Trienni Liberal (1820-1823), després al dels Malcontents (1827), fets que van desembocar en la primera carlinada (1833-1840).

Quant a la guerra del Trienni Liberal a les terres de l'Ebre, tot sembla indicar que s'inicia a Ulldecona, al maig, amb l'alçament dels reialistes Manuel Rambla, antic oficial de la guerra del Francès i Roman Juan Chambó (Ulldecona, 1787-1846), sotstinent a la mateixa guerra.

Ulldecona també patiria l'aixecament dels Malcontents.

Durant la Primera Guerra Carlina, i fruit de l'efervescència i posicionament d'Ulldecona dintre dels conflictes del passat més recent, es troba també com a protagonista en les carlinades, així hi trobem el capità ulldeconenc Joan Baptista Mora o els caps carlins que arribarien a situar-se en la cúspide de tot el moviment carlista dirigit per Ramon Cabrera, com l'ulldeconenc Domènec Forcadell, etc.

És també als voltants d'Ulldecona on es va produir la primera gran derrota dels liberals amb la topada de Cabrera i Iriarte en la qual aquest segon tindria més de 500 morts.

En l'expedició reial de juliol de 1837, el pretendent Carles V va pernoctar a Ulldecona a casa de Cristòfol Raga.

Bona part d'Ulldecona seria incendiada pels carlins durant la fugida al final de la Primera Guerra el 1840.

Forcadell continuarà actuant durant la segona carlinada. En la Tercera Guerra Carlina, Ulldecona hi intervindria també, encara que els components polítics de la població ja no serien els de la Primera, ni molt menys.

El 1865, el 12 de març, es va inaugurar l'estació de tren a Ulldecona, fet que la impulsaria demogràficament i econòmicament, tot i que la indústria a Ulldecona no seguirà el desenvolupament general.

Tot això enmig d'una ebullició política en què els carlistes tenien un pes important, sense menystenir la importància dels liberals (tant conservadors com progressistes), republicans, demòcrates, etc., tothom es faria sentir i les seves postures radicalitzades ens arribarien fins a la Guerra Civil del segle XX.

A les acaballes del segle XIX, tenim una mostra de l'associacionisme a Ulldecona, que després esdevindrà una actitud important de la nostra societat. Ja en aquell moment existien dos bandes de música a Ulldecona: una, la de l'Ajuntament, i l'altra, privada. Amb la dissolució de la segona a principi

del segle XX, s'aconseguirà la integració de tots els músics en la banda de l'Ajuntament, que perdura en l'actualitat.

També cap a final del segle XIX, s'enderroca la part visible de la muralla que envolta Ulldecona i la torre octogonal de la plaça Major.

El començament del segle XX està marcat políticament per la figura de l'alcalde Querol, monàrquic, recolzat pel diputat Kindelán. L'era Querol s'acabarà amb la dictadura de Primo de Rivera i es generarà el futur polític d'Ulldecona que ha d'esclatar amb tota la força a la segona república.

Els Fets d'Octubre de 1934 van tenir ressò a Ulldecona amb conflictivitat social i política. Així, quan a Barcelona es va proclamar l'Estat Català, a Ulldecona s'hissa l'estelada.

Durant la sublevació militar del 36, Ulldecona queda a la banda republicana, però l'exèrcit revoltat l'ocuparà el 15 d'abril del 38 després de bombardejar el poble on situarà, provisionalment, la Jefatura Provincial de Tarragona.

La postguerra va tenir la mateixa duresa que a molts altres llocs i les privacions, el racionament i l'estraperlo marcaren aquella època.

A poc a poc, Ulldecona va recuperar-ne la vida social i cultural mentre s'adaptava als nous temps amb noves infraestructures i instal·lacions. De la primera meitat de segle, tenim la construcció del Molí de l'Oli i la Casa de la Feligresa, ambdós de Cèsar Martinell, les Escoles i l'edifici de l'Orfeó. De la segona meitat de segle, són la Cooperativa, l'Institut, el Sindicat, el Poliesportiu, etc. mentre que l'economia restarà basada en l'agricultura i anirà sorgint la indústria del moble i de la pedra així com l'avicultura. Potser la indústria de la pedra és la més coneguda, ja que la pedra de les pedreres és utilitzada a la Sagrada Família, la Pedrera, el Castell d'Ulldecona...

La transició estabilitza el desenvolupament econòmic i el procés seguit per l'economia a gran escala i el turisme trenca l'aïllacionisme secular d'aquestes terres potenciant-ne el progrés.

Amb els ajuntaments democràtics es van construir el Pavelló Municipal d'Esports, el nou Camp de Futbol, la nova Biblioteca Popular (la biblioteca data de gener de 1930), la Casa de la Cultura, diversos jardins, la plaça de Catalunya, es va acabar el Pantà, es van rehabilitar l'Ajuntament i el Castell, es va construir i promoure un polígon industrial que se suma a la creixent indústria.

L'associacionisme és una pràctica molt arrelada des del segle passat. Actualment, hi ha 41 entitats o associacions entre culturals, cíviques, esportives i econòmiques, a banda de les polítiques i les religioses. Cal tenir present que moltes tenen, a més, diverses seccions o grups.

Bibliografia

- ALMUNI BALADA, Victòria (2004): "L'església parroquial de Sant Lluç d'Ulldecona dins del context de l'estil gòtic a la Corona d'Aragó", dins *Raïls*, 20: pàg. 13-38.
- ALMUNI, Victòria; Maria Bonet i Albert Curto (1995): *De l'edat mitjana al Montsià: els castells*. Amposta: Museu del Montsià.
- BAYERRI, Enrique (1951): *Llibre de Privilegis de la Vila de Ulldecona*. Tortosa.
- BONET DONATO, Maria (1994): *La orden del Hospital en la Corona de Aragón. Poder y gobierno en la Castellania de Amposta*. Madrid: CSIC.
- BONET DONATO, Maria (2001): "L'Amposta feudal: poders, societat i economia", dins *I Jornades d'Història d'Amposta*. Amposta.
- COROMINES CANO, Josep (1999): "Ulldecona: muralles i origen de la forma urbana", dins *Raïls* 13: pàg. 13-28.
- FORCADELL VERICAT, Toni. (2008): "Castell d'Ulldecona. Intervenció 2003-2006 2a part. Resultats de la intervenció arqueològica", *Raïls*, 24: pàg. 183-207.
- FORCADELL, Toni; Jordi Arasa i Ivon Michavila (1997): "El Aprovechamiento de los recursos hídricos del río Sénia (Tarragona)", dins *1 Jornadas Nacionales sobre Molinología*, Santiago de Compostela.
- FORCADELL, Toni; Mar Villalbí i Victòria Almuni (2005): "Poblament andalusí al riu Sénia", *Recerca*, 9.
- GRAU VERGE, Ferran (1999): *Ulldecona*. Valls: edicions Cossetània.
- ROIG, Joan; Toni Forcadell i Ferran Grau (2003): "L'urbanisme i el sistema defensiu a la Ulldecona del segle XVIII", dins *Raïls*, 20: pàg. 45-62.